

Oblici legitimnog stranog vojnog prisustva

Finski institut za istraživanje mira (Tampere) već se duže uspješno bavi temama koje imaju širi međunarodni vojnopolitički značaj. Jedna od njih je strano vojno prisustvo na teritorijama drugih zemalja čija se legitimnost pokriva vojnopolitičkim savezima, odnosno interesima velikih sila, najčešće supersila.

Do drugog svetskog rata prisustvo strane vojne sile tretirano je kao okupacija ili kolonijalna dominacija. Neokolonijalizam, kao novi oblik stranog vojnog prisustva ogledao se u sistemu pomorskih vojnih baza, pre svega, na istaknutim punktovima britanskog kolonijalnog carstva. Posle drugog svetskog rata vojnopomorske baze su postale bitno obeležje međunarodnog sistema za održavanje posebnih interesa supersila u udaljenim delovima sveta, sa tendencijom širenja na prostore udaljene od morskih obala (vazduhoplovne i raketno-artiljerijske baze i poligoni).

Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez su sada najizrazitiji predstavnici zemalja koje šalju svoje oružane snage na teritoriju drugih zemalja. Procenjuje se da neprekidno drže više od milion ljudi u inostranstvu, a podaci obaveštajne službe pokazuju da taj broj može iznositi 430 hiljada, ali i od 700 do 800 hiljada ljudi. Iako je uzrok slanja vlastitih oružanih snaga na tuđu teritoriju kod obe velike sile isti, motivi i oblici su različiti.

Američko vojno prisustvo u stranim zemljama se ocenjuje kao disperzivno: oko 1.500 vojnih instalacija raspoređeno je u više od 100 zemalja. Glavnina američkih vojnih snaga nalazi se u Evropi,

¹ Prema članku Apunen Osmo: *Legitimation patterns of foreign military presence*. Objavljen je u finskom časopisu *Current Research on Peace and Violence*, br. 2, vol. IV, 1981. Tampere; izdavač je Tampere Peace Research Institute.

a u ostalim delovima sveta njihovo dislociranje je vrlo razvučeno, ali relativno »tanko« (snage su malobrojne). U stvari, gustina dislociranja američkih vojnih snaga obrnuto je srazmerna razvijenosti vojnog sistema zemalja koje prihvataju strane oružane snage, što je povezano s procenom položaja određene zemlje na evropskom i drugim ratištima. Američke snage u drugim zemljama su, praktično, deo tehničke vojne infrastrukture koja ne sadrži veliki broj ljudi, ali su oni kvalifikovani i dobro obučeni.

Za razliku od američkog, sovjetsko vojno prisustvo je u stranim zemljama više koncentrisano. Oko 20 zemalja prima sovjetsku vojnu pomoć, a više od polovine ukupnih snaga koje se nalaze u inostranstvu locirano je u istočnoj Evropi, tradicionalnoj sovjetskoj interesnoj sferi. Sada je sovjetsko vojno prisustvo u stranim zemljama izraženo, uglavnom, živom silom. S razvojem tehnologije u sovjetskim oružanim snagama i s ekspanzijom sovjetske pomorske i vazdušne moći, očekuju se u bliskoj budućnosti i drugi oblici sovjetskog vojnog prisustva u stranim zemljama.

Autor konstatuje da će sovjetsko i američko vojno prisustvo u stranim zemljama i u budućnosti neprekidno opterećivati međunarodne odnose. Sve su slabiji izgledi za popuštanje napetosti, pošto raste intenzitet angažovanja supersila u stranim zemljama. Besomučna trka u naoružavanju dovodi do naizmeničnog prelivanja vojne moći. Smatra se, u načelu, da će u budućnosti prisustvo u stranim zemljama biti izraženo, pre svega, borbenim materijalima, a manje porastom broja ljudi (naoružanih vojnika). Pošto se radi o delikatnim materijalima nužno je uspostavljanje aktivne kontrole na punktovima u stranim zemljama ili prostorima supersila.

Mogu se izdvojiti tri osnovna vida prisustvovanja vojnih snaga na tuđoj teritoriji: legitimno, ugovorno i nametnuto. Svi ti vidovi su isključivi, ali istovremeno i komplementarni.

Legitimitet odbrambenih mera jedne zemlje, podrazumeva se, tradicionalno, unutar vlastitih državnih granica. Prema tome, proširenjem granica vlastite državne teritorije stvara se novi državni prostor koji se popunjava vlastitim oružanim snagama. Takav je primer Severnog i Južnog Vijetnama, koji su, nakon uspešno završenog oslobodilačkog rata, sjedinjeni u jedinstvenu državu.

Ako se nacionalna vojna moć želi proširiti izvan granica zemlje, obično se *zaključuju državni ugovori*, stvaraju se savezi (koalicije) država, čime se stiču uslovi za držanje vojnih snaga na stranoj teritoriji. Ni klasično shvatanje odbrane ne može objasniti miroljubivo stacioniranje vojnih snaga na stranoj teritoriji.

Odmah posle drugog svetskog rata Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez su znatno proširili svoje odbrambene koncepte, stvarajući ofanzivne doktrine upotrebe vlastitih vojnih snaga. Oni su u Evropi, u savezničkim zemljama, trajno stacionirali snažne vojne formacije, a vojne vežbe se izvode skoro isključivo na teritoriji država koje su prihvatile strane vojne trupe. Time se nedvosmisleno potvrđuje načelo obe supersile da se ratna dejstva vode na tuđim teritorijama, s motivacijom koja, u svakom slučaju, izgleda prihvatljiva za zemlje domaćine radi pružanja aktivne podrške u odbrani nacionalnih, odnosno savezničkih interesa. Prema tome, savezničke zemlje u slučaju izbijanja ratnog sukoba automatski postaju pozornica borbenih dejstava, odnosno supersile su unapred preodredile teritorije svojih saveznika za operacijske prostore u ratnim dejstvima.

Kao primer *nametnute* angažovanosti u udaljenim područjima navode se reči predsednika SAD Kartera (januara 1980): »Neka naša pozicija bude apsolutno jasna. Pokušaj bilo koje strane sile da uspostavi kontrolu u Persijskom zalivu biće smatran kao napad na vitalne interese Sjedinjenih Država. Takav napad će neminovno biti odbijen bilo kojim sredstvima uključujući i vojnu silu«. Ključni momenat u ovom slučaju su »vitalni interesi«, a zalivske zemlje nemaju mnogo mogućnosti da menjaju tu strategiju. One su po svom položaju, a naročito po svojim prirodnim bogatstvima, meta supersila koje bi tu mogle da vode bitke za strategijsku i geopolitičku prevlast. »Vitalni interesi«, kao razlog za angažovanje, omogućava mnoštvo različitih intervencija, a kao doktrina nije strogo propisan, pa značenje zavisi od interesa sile koja se njom služi. Širok je dijapazon mišljenja o opravdanosti takve doktrine, o legitimnosti prisustvovanja stranih vojnih snaga na određenom području. Mnogi smatraju da su legalni i ugovorni aspekti intervencije jedini oblici uklapanja vitalnih interesa s legitimnim zahtevima drugih zemalja, odnosno da su jedini izvori legitimnog održavanja međunarodnog poretka.

Prema izjavama reprezentanata pojedinih supersila, činioce kojima se motivišu pojedine intervencije, autor diferencira na one koji se bave legitimnošću odbrambene zone, i na one koji se tiču kontrole izvora sirovina lociranih na stranim teritorijama.

U međunarodnom pravu je davno prihvaćeno načelo da svaka zemlja ima prirodno pravo da se brani od agresije, samostalno ili u savezu s drugim zemljama. Taj stav, iako je logičan, može u određenim aspektima biti nejasan, a čine ga spornim bar dva činioca: prvo, vojna tehnologija proširuje ciljeve i opseg ratnih sistema; i drugo, derivati političkih ambicija su sve širi, a ovde se izražavaju kao blokovska politika.

Neke male zemlje, koje se ubrajaju u nesvrstane ili neutralne, zastupaju koncepcije analogne koncepcijama supersila, šaljući svoje oružane snage u strane zemlje, takođe nesvrstane ili neutralne, radi izvršavanja konkretnih vojnih zadataka. Najizrazitiji primer je kubansko prisustvo u Africi, zatim vijetnamske vojne snage u zemljama Azije, libijske vojne snage u afričkim i nekim drugim (bliskoistočnim) zemljama, itd. Treba dodati i tanzanijske trupe u Ugandi, koje su odigrale presudnu ulogu u svrgavanju Amina i sistema uprave koji je nametnuo. Ni francusko vojno prisustvo u Africi ne može biti zanemareno kad je u pitanju strano angažovanje koje nije isključivo blokovskog karaktera. U poslednja dva slučaja radi se o privremenom boravku stranih vojnih snaga i izvršavanju konkretnih zadataka u sređivanju unutrašnjih odnosa u nekim zemljama Afrike. Ipak, u suštini, to se bitnije ne razlikuje od uplitanja stranih sila oružanim intervencijama.

Autor je sklon generalisanju koje nema uvek opravdanja, što se potvrđuje i na primeru vijetnamskih vojnih intervencija. Prisustvo vijetnamskih vojnih snaga se može shvatiti kao legitimno u Laosu, ali ne i u Kambodži. U kambodžanskom slučaju se radi o gruboj intervenciji radi svrgavanja rukovodeće strukture koja ne pogoduje Vijetnamu, pa ne može biti reči o legitimitetu prisustva stranih trupa na tuđoj teritoriji.

Međunarodne snage koje imaju mirovni značaj (»plavi šlemovi« OUN) su, takođe, vrsta legitimnog stranog vojnog prisustva, a njihovo angažovanje je stalna praksa međunarodne zajednice posle završetka drugog svetskog rata. Činjenica je da su »plavi šlemovi« u mnogim slučajevima organizovani od strane regionalnih državnih skupina. To potvrđuje primer *Arapske lige*, koja je poslala svoje »plave šlemove« u Liban radi razdvajanja hrišćanskog od muslimanskog stanovništva, odnosno zaštite Libana od stalnih izraelskih upada. Analogan je slučaj mirovnih snaga (oružanih) koje na Sinaj šalju zapadnoevropske zemlje, po *kempdejevskom dogovoru* između Sjedinjenih Država, Izraela i Egipta.

I ovde se nameće nužnost distinkcije vojnih sila koje se javljaju na stranoj teritoriji. »Plavi šlemovi« imaju međunarodni legitimitet, a nastali su na zahtev članica Organizacije Ujedinjenih Nacija. Zbog toga je sporno njihovo kvalifikovanje kao oružane sile na tuđoj teritoriji sa zadatkom ostvarivanja parcijalnih interesa, jedne ili grupe zemalja. Međutim, bez obzira da li se radi o međunarodnim, prijateljskim ili mirovnim snagama, naglašava autor, slabija strana u sukobu mora da se povinuje željama jače strane. U protivnom, dolazi do intervencije koja uključuje i okupaciju od stranih vojnih

snaga, i to na zakonit način, po »želji« vlade (naroda) koja je tražila pomoć.

Autor nastoji da izbegne tvrde stavove kad je u pitanju legitimnost stranih vojnih snaga na tuđoj teritoriji u mirnodopskom periodu. Angažovana vojna sila na tuđoj teritoriji traži pokriće za svoje aktivnosti u odnosu na protivničku stranu, a, u kranjem slučaju, i u odnosu na svet. Nema vojne sile koja danas može voditi isključivo nacionalnu politiku, ne vodeći računa i o međunarodnim interesima. To se odnosi na sve manje zemlje, ali i na velike, uključujući i supersile. U prošlosti je ovo načelo potvrđeno više puta, naročito u poslednjem svetskom ratu. Ono se potvrđuje i danas na primeru vojnih intervencija u raznim delovima sveta.

U prvi plan se ističe procena vojnog prisustva sa regionalnog i blokovskog stanovišta, sa stanovišta pojedinih država. Postoje značajne razlike u opštim i pojedinačnim stavovima o vojnom prisustvu i u pristupu rešavanju raznih slučajeva sa stanovišta jednog ili drugog bloka, odnosno nesvrstanog sveta. Blokovi prolaze od različitih motiva u traženju opravdanja za svoje vojne intervencije.

Sovjetska blokovska politika je u funkciji borbe za socijalističko uređenje. Ona ima u prvom planu ideološke razlike, marksistički humanizam i borbu za oslobođenje od kolonijalnog nasledstva u zemljama Afrike i drugim delovima sveta. Sprovođenjem takve politike ostvaruje se geostrategijski interes Sovjetskog Saveza, kao jedne od najsnažnijih država sveta. Sovjetske političke ambicije su formulisane kao koherentni program izgradnje socijalističkog svet-skog sistema.

Američka blokovska politika je motivisna »vitalnim interesima« Zapada, pre svega, Sjedinjenih Američkih Država u raznim delovima sveta. Američki koncept je vezan za korisnost u doslovnom smislu reči, odnosno upotrebljivost prostora sa stanovišta njegovih rudimentarnih vrednosti. Sistem vladavine na tuđim teritorijama nije u prvom planu, već eksponiranost vladajuće garniture prema Istoku ili Zapadu i privredna struktura koja isključuje ili uključuje veze sa zapadnim (kapitalističkim) punktovima.

Sovjetska politika se pridržava legitimnih i ugovornih oblika povezivanja sa drugim državama, što se dokazuje zaključenim ugovorima s brojnim zemljama trećeg sveta: Egipat (1971), Indija (1971), Irak (1972), Somalija (1974), Angola (1976), Mozambik (1977), Vijetnam (1978), Etiopija (1978), Avganistan (1978) i Južni Jemen (1979).

Autor članka razlikuje ugovorne i nasilne intervencije u pojedinim zemljama. Reč je, pre svega, o Avganistanu, koji se ne može podvesti u isti red sa ostalim zemljama ugovornog sovjetskog pri-

sustvovanja. Poznato je kakva je sovjetska vojna intervencija bila u tom slučaju.

Sjedinjene Američke Države imaju slične ugovore, ali u složenijoj legitimnoj i ugovornoj mreži. Postoje četiri multilateralne bezbednosne ugovore: Rio Pakt (1974), NATO (1949), ANZUS (1951), SEATO (1954). Bilo je i ugovora (CENTO) koji su se raspadali, ali su zamenjivani drugim ugovornim oblicima, tako da su interesi Sjedinjenih Država bili očuvani. Međutim, to nije pravilo, s obzirom na veliki promašaj u slučaju iranskih događaja. Mnogo su češći bilateralni ugovori: Kanada (1940), Filipini (1951), Južna Koreja (1953), Japan (1960), Španija (1976). Skoro u svim tim zemljama SAD imaju svoje oružane snage. Za operativno rukovođenje vezama sa stranim zemljama SAD su u okvirima svog Kongresa osnovale 34 izvršna odbora. Kongresnim rezolucijama ozakonjeno je više posebnih veza, na primer s Tajvanom. U kriznim situacijama Kongres SAD, a u mnogim slučajevima i sam predsednik SAD, može donositi posebne odluke.

U osamdesetim godinama je razvoj vojne tehnologije postao dominantan razlog za opravdanje stranog ili mogućeg vojnog prisustva na stranoj teritoriji. Stoga se značajno proširuju odbrambeni prostori supersila i drugih zemalja koje šalju svoje snage na tuđu teritoriju. Sateliti koji se nalaze u zemljinoj orbiti, uglavnom pod kontrolom supersila, takođe su oblik vojne intervencije na tuđoj teritoriji. Mogu biti iskorišćeni kao povod za napad na njih, ali i na državu pod čijim se patronatom nalaze. Ne sme se zaboraviti da satelit može biti iskorišćen za vođenje interkontinentalnih projektila na protivničke ciljeve, za civilnu i vojnu navigaciju, osmatranje, održavanje dalekih komunikacija i dr. Sa satelita se obavlja vojno izviđanje strane zemlje bez povrede teritorijalnog integriteta. Početkom šezdesetih godina dogodila se poznata afera s U-2, koja je dovela do ozbiljnog međunarodnog konflikta, a koja se nije stišala ni do danas. Supersile, očigledno, raspolažu mogućnostima za kosmičko ratovanje, a većina država međunarodne zajednice nema nikakve kontrole nad tim oružjima. Takva politika supersila se može tretirati kao nametnuta: supersile čine ono što su u mogućnosti, dok ostale države ostaju nesposobne da to spreče, a ponekad su, upravo zbog te nesposobnosti, nezainteresovane za mogućnosti u kosmičkom ratovanju.

Neko može reći, primećuje autor, da izviđački sateliti ne znače vojno prisustvo na stranoj teritoriji, što je delimično tačno. Međutim, efekti satelitskog izviđanja, bar u nekim aspektima, mogu značajno premašiti rezultate koji se ostvaruju na klasičan način, sa osma-

tračkih punktova na teritoriji stranih (protivničkih) država. Činjenica je da čovečanstvo nije ni približno upoznato s brojem zadataka koji se daju satelitima za koje su objavljeni podaci i da je broj vojnih tajni daleko veći nego što pretpostavljamo, a sve se to pokriva s doktrinom »vitalnih interesa« jedne ili druge blokovske sile.

Sa sistemom vojnog tretiranja prostora tesno je povezan faktor koji nosi oznaku C³: komandovanje, kontrola i komunikacije. Komunikacioni sistemi velikog kapaciteta i brzine, a male zapremine, smešteni na komandnim vazдушnim stanicama, omogućavaju strategijsko i taktičko upravljanje dejstvima na kopnu, moru i vazduhu. Oni predstavljaju izrazitu manifestaciju stranog vojnog prisustvovanja u svim delovima sveta. Vremenska razlika između vojnog prisustva na određenom položaju i neprisustvovanja na njemu može se drastično smanjiti infrastrukturnim pripremama kojima se krnji integritet ne samo supersila već i svih zemalja sveta.

Izraženi trendovi kontrole tuđih prostora mogu se još bolje ilustrovati monstruoznim akronimom — WWMCCS (*Worldwide Military Comand and Control System*). Tom sistemu treba dodati i sredstva za masovna razaranja, kojima je obuhvaćena cela zemljina kugla.

Konvertibilnost savremenih oružja omogućava da se jedna vrsta može koristiti za više namena (zadataka), što značajno proširuje dijapazon mogućnosti primene raznih borbenih sredstava, a samo po sebi predstavlja pritisak na države i narode koji ne raspolažu takvim sredstvima. I to je oblik mešanja i prisustvovanja na stranim prostranstvima.

U zaključku članka autor ističe da su vojne trupe, koje su spremne da se bore na stranoj teritoriji, samo glavni ali ne i jedini oblik prisustvovanja na stranim teritorijama. Pored navedenog, postoje na stranim teritorijama i punktovi isključivo obaveštajne prirode. Supersile raspolažu s minijaturnim vojnim instalacijama koje postavljaju na stranim teritorijama bez znanja njihovih vlasti.

Treba istaći činjenicu da su mnoge zemlje u razvoju prinuđene da kupuju opremu i naoružanje od industrijski razvijenih zemalja i da uvoze njihovu tehnologiju. I to je, nesumnjivo, oblik stranog vojnog prisustva u tim zemljama. Postavlja se problem legitimnosti takvog prisustva, odnosno poređenja sa slanjem vojnih trupa na stranu teritoriju. Time autor želi samo da naglasi veliku relativnost pojma *vojno prisustvo*, jer se ono, očigledno, može posmatrati s više aspekata.

Na kraju, treba konstatovati da je autor navedenim člankom pokrenuo brojna pitanja koja zahtevaju studijsku obradu. Pitanje granica između legitimnog i nasilničkog prisustvovanja strane vojne

sile na tuđoj teritoriji zahteva dalju raspravu. Generalisanja su, očigledno, vrlo nezahvalna, jer je svaki slučaj različit i ima svojevrstan tretman u okviru geopolitičkih koncepcija. Međutim, nema sumnje da ćemo u principu osuditi svako vojno prisustvovanje na tuđoj teritoriji, osim u slučajevima kada je ono pokriveno legitimitetom Organizacije Ujedinjenih Nacija i kad treba narod ili jednu državu zaštititi od agresivnih nasrtaja ekspanzionističke sile.

M. TEŠIĆ